

суспільства. Якщо в ранньому середньовіччі наголошувалось на безшлюбності, сім'я не була обов'язком християнина, то пізніше ставлення до шлюбу пом'якшилось. І хоч в наш час християни визнають обидва шляхи в житті людини, однак акцент зміщується на сім'ю, що є дуже важливим в умовах кризи сім'ї.

Г.Пирог* (м. Севастополь)

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ**

У вітчизняній науковій і суспільній думці інтерес до релігії як нової світоглядної парадигми дуже високий. Сьогоднішня увага до християнської релігії в нашому суспільстві пов'язана, на нашу думку, зі специфікою її ціннісної системи, що відрізняє її від інших форм свідомості: ідея Бога, абсолюту, вічності моральних норм. Саме тому її історичні форми не одержують точних характеристик і не мають значення в масовій свідомості. Сучасні релігійні уявлення далеко не завжди виникають як результат безпосереднього впливу церковної проповіді. Релігійні ціннісні орієнтації, що формуються, вбирають у себе широкий спектр філософських, художніх, етичних ідей, виступаючи як компенсація того, що в цілому визначається як бездуховність. При цьому дуже популярним стало звертання до християнських цінностей.

У сучасному українському релігієзнавстві категорія цінності використовується часто, в основному, при розгляді стану духовності суспільства. У публікаціях піднімаються питання, пов'язані з ціннісною проблематикою: вплив релігійних цінностей на розвиток духовності людини [Чупрій Л. Релігійні цінності як основа розвитку духовності особистості // Українське релігієзнавство.- 2000.- Вип. 13.- С. 34-42]; моральні основи становлення сучасного українського суспільства [Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.- Острог, 1995]; питання християнської моралі, її ідеалів [Подпорин И.Г. Мораль и духовные абсолюты // Людина: дух, душа, тіло: Матеріали IV Міжнародної науково-

---

* Пирог Г.В. – старший викладач кафедри психології Севастопольського міського гуманітарного університету імені князя Володимира.

** © Пирог Г.В., 2004

теоретичної конференції. Суми, 2000.- С.106-108; Гранцев В.И. Утверждение христианских ценностей как основа прогрессивных трансформаций личности и общества // Человек и христианское мировоззрение: Альманах. Вып. 4.- Симферополь, 1999.- С. 30-36]. Основу для розуміння особливостей християнських ціннісних орієнтацій українців дають дослідження проблеми духовності українського народу у працях А.Колодного, Б.Лобовика, Л.Филипович [Колодний А.М., Лобовик Б.О. Филипович Л.О. та ін. Релігія в духовному житті українського народу.- К., 1994; Колодний А.М., Филипович Л.О. Релігійна духовність українців: вияві, постаті, стан.- Львів, 1996]. При цьому проблема християнських цінностей не досліджується як самостійна.

У статті розглядається християнське розуміння цінностей, виходячи з біблійних текстів і праць християнських теологів, з'ясовується, який зміст вкладає християнське вчення в поняття «цінність», яку систему цінностей пропонує, які цінності в ній мають пріоритет.

Необхідно розрізнити релігієзнавче, що впливає з філософського, і релігійне визначення цінностей. У вітчизняному релігієзнавстві релігійні цінності розглядаються як сукупність ідей, норм поведінки, дій, за допомогою яких відбувається задоволення духовних потреб віруючого [Релігієзнавчий словник.- К., 1996.- С. 376]. У християнській теології категорія цінності широко використовується, при цьому характерним є ігнорування дефініції даного поняття. Увага до визначення цінності приділяється католицькою традицією, яка бере свій початок від учення Фоми Аквінського. Християнське розуміння цінності ґрунтується на ідеї блага, висунутої Аквінатором, як того, до чого всі речі прагнуть, щоб досягти досконалості. Категорія цінності відображає відмінності у кількості укладеного в явищах блага. Вона служить тією властивістю речей, яка може дати уявлення про сутність речей.

У християнської аксіології не існує однозначного підходу до визначення структури цінностей. Однозначним є лише визнання пріоритету релігійних, власне християнських, цінностей над іншими цінностями. Так, М.Шелер виділяє чотири групи «ціннісних модальностей»: «цінності приємного і неприємного», «цінності вітального почуття» (іншими словами, цінності життя), духовні цінності і, найважливіша група, цінності святого [Шелер М. Ресентимент в структуре моралей.- СПб., 1999.- С. 214]. Більш докладна ієрархія цінностей, що лежать в основі культури, дана

католицьким священиком Беднарські: матеріальні цінності, цінності фізичної і тілесної краси, цінності мистецтва, цінності розумно-духовної діяльності (у тому числі, наука), моральні цінності, «надприродні» цінності [Беднарські Адальберт, Домін. Виховання до суспільної й міжнародної любові – вимога третього тисячоліття християнства // Богословія. Том 54.- Рим, 1990.- С. 3-43]. Теолог відзначає, що в християнстві надприродна і моральна культура ототожнюються, тому що тільки надприродна віра вказує людині дійсну останню мету життя, тобто зустріч із Богом, дорогу до цієї мети, головним чином, виконання заповіді любові, і необхідні засоби, щоб досягти її, тобто святі таємниці й аскетичне життя.

При наявності в християнській теології поділу цінностей на власне релігійні, духовні, що відносяться до трансцендентного світу, і «людські», минуші, необхідні лише в земному житті, паралельно проводиться лінія визнання цінними всіх проявів буття, у тому числі, матеріальних, як слідств Творіння Божого. Християнський персоналізм розташовує цінності відповідно до кількості укладеного в явища блага і вибудовує таку ієрархію соціальних цінностей: індивід - спільне благо - особистість - релігійні цінності - Бог, кожна вища цінність є цільовою причиною нижчої. У цій ієрархії повторюється ціннісна ієрархія створеного світу: на найнижчому рівні цінності - індивід як матеріальна природа людини, на найвищому - Бог, абсолютний критерій і мета існування людини. У центрі ієрархії - особистість, яка зв'язує матеріальні й духовні цінності й переслідує кінцеву мету існування людини - досягнення рівня буття Бога.

Продуктивною для аналізу релігійних цінностей постає класифікація, прийнята в сучасному релігієзнавстві. Розподіл цінностей на «цінності-цілі» і «цінності-засоби», запропонований Н.Рокічем при вивченні соціально-психологічних явищ, добре узгодиться з християнськими положеннями про кінцеву мету життя і «шлях» до неї. Більш проблематичним у контексті класифікації є опис групи неспецифічних цінностей, поданих у християнській аксіології, тому що не всі ціннісні феномени даної групи рівнозначні і, крім того, вони зазнають серйозних змін в сучасному християнстві.

Розглянемо основні групи християнських цінностей. Перший клас охоплює ті специфічні релігійні цінності, на яких базується християнство. Вищою цінністю, центром розгорнутої християнської системи визнається Бог, який виступає в якості абсолютного початку й абсолютного об'єкту аксіологічного ставлення. У християнстві стверджується первинність Божественного початку. Він лежить в

основі всього буття і сам є безумовним буттям - і в плані метафізичному, і в плані моральному. Бог визнається як об'єктивно існуюча ідеальна ціль усіх позитивних людських прагнень. Для християнина ніякий аналіз і зовнішнє спостереження не можуть замінити особисту зустріч із Богом. Тільки вона дає фундаментальні підстави для створення сенсів і особистісної ціннісної орієнтації.

Істотною проблемою, що не піднімається і не розглядається в сучасній літературі, є проблема місця в ціннісній ієрархії образу Ісуса Христа. Монотеїзм християнства в аксіологічному плані поданий фактично не одною вищою цінністю, а двома. Бог і Ісус Христос одночасно виступають у деякій значеннєвій єдності для християнина, але при цьому мають розходження в ціннісному відношенні. Бог розглядається як первинна надприродна сутність, принципово відмінна від почуттєво сприйманих речей і явищ. А в образі Христа відбулася ідентифікація людини з Богом. Християнське вчення підкреслює людську природу Христа поряд із надприродною, що надає особливу цінність його особистості й привабливість віровченню. У цьому розумінні християнство не тільки теоцентричне, але й антропоцентричне, оскільки в особистості Христа людина усвідомлює сама себе. Цінність образу Ісуса Христа обумовлена прагненням людей виправдати, пояснити, надолужити всі прикрощі, нещастя, трагедії, усю несправедливість свого існування. Історія вивчення Ісуса Христа і його вчення призводить до розуміння, що кожна епоха по-своєму розуміє Ісуса, й цінність його образу зазнає деякі зміни в змістовному плані при зберіганні його визначального значення в ціннісній ієрархії християнства.

Наступну групу, що входить у клас специфічних релігійних цінностей, утворюють християнські *цінності-цїлі*, те, до чого прагне віруюча людина. До них можна віднести Царство Небесне, безсмертя душі та ін. Фактично, ці християнські поняття визначають генеральну лінію життя, орієнтацію віруючого на певну систему цінностей, що регулює її життєдіяльність, тобто вирішують питання про сенс життя. Проблема сенсу життя виражає співвідношення кінцевого буття людини і безкінечного буття світу в цілому, співвідношення смерті й безсмертя. У християнстві сенс життя полягає в досягненні Царства небесного, а тимчасові блага поставлені на другий план, тому що мають підпорядковане значення. Сенс існування людини, її роль і місце у світі виводяться теологами з кінцевої цілі її існування, що полягає в необхідності протягом усього життя готуватися до духовного злиття з Богом після смерті. З цього посилення будується

етичне вчення про діяльність людини як наслідування божественного плану, що дозволяє душі досягнути блаженства потойбічного злиття з буттям Бога як останньої цілі існування.

Третя група з класу релігійних цінностей - це *цінності-засоби*, за допомогою яких християнин прагне до досягнення певної мети. До цього класу понять відносяться релігійна віра, церковні обряди й ритуали, чесноти, які приписуються церквою та ін. Ця група цінностей достатньо численна, різнорідна. Саме в ній спостерігається найбільша розбіжність між різними релігійними течіями й конфесіями.

Вчення Ісуса Христа говорить про віру як головну умову християнського життя, тому що з вірою приходять надія й любов, будь-яка добра справа і благодать Святого Духа. У віри є дві сторони, або, можна сказати, два значення. Перше - це віра в кого-небудь або в що-небудь через визнання їхньої істинності і цінності (наприклад, віра у Святу Трійцю, у церкву). Друге значення віри - це довіра. Наприклад, можна вірити в існування Бога, його добра й правди, але і вірити йому самому - довіряти його слову, сподіватися на його обіцянки. У християнстві обидві сторони віри ставляться як необхідні християнину.

Відповідно до християнської віри, «найбільшою чеснотою є любов, тому що Бог є любов. Божественна любов вміщує всі інші чесноти, вона прикрашає кожний вчинок і надає йому справжню духовну цінність, бо справжній критерій моральних вчинків визначається їх, мотивами, а не результатом» [Чекалов І.В. Нравственное богословие: Христианская этика.- Бишоффен, 1993.- С. 8]. Для позначення поняття любові в Новому Завіті слугують слова «філа» - серцева природна любов, яку людина почуває до друзів і близьких людей, і «агапе» - божественна любов, що розуміється як добра воля, як непохитна рішучість шукати вищого блага для свого ближнього й дальнього, незалежно від того, люблять вони нас або ненавидять. Християнська етика вимагає насамперед поглибленого прояву божественної любові - «агапе». Мірилом і джерелом цієї божественної любові є Ісус: «Нову заповідь Я вам даю: Любіть один одного! Як Я вас полюбив, так любіть один одного й ви!» (Ів. 13:34). Христос чекає від людей не людської, а божественної любові, не «філа», а «агапе», яка не має прямого відношення до емоцій і природних прихильностей людини.

Християнська теологія вчить тому, як любити по-християнському й у чому полягає ця любов. Вона викликана страхом («той, що боїться не досконалий у любові»), а вільна любов до Бога і

ближнього повинна формувати життя християнина [Брайт Б. Как любить по-христиански.- 1991]. Сучасна теологічна література нагадує віруючим про важливість головної заповіді про любов і необхідність поширювати її і на ворогів. Крім любові, існує безліч «плодів Святого Духа» - чеснот, які повинні мати люди, щоб стати «образом і подобою Божою». Усі людські чесноти є відображенням властивостей самого Бога, і, звичайно, усі вони притаманні Ісусу Христу.

Одне з центральних місць у групі *цінностей-засобів* займає Біблія як головна християнська книга, задумана самим Богом і написана під його безпосереднім впливом: «Усе Писання Богом натхнене, і корисне до навчання, до докору, до направи, до виховання в праведності, щоб Божа людина була досконала, до всякого доброго діла готова» (2 Тим. 3:16-17). У Біблії закладені основні положення християнського вчення, але при цьому вона не перестає бути предметом суперечок і джерелом різноманітних, а іноді і суперечливих трактувань християнства. Цінність Священного Писання змінювалася в історії християнства і має конфесійні розходження, у сучасну епоху в зв'язку із широким поширенням Біблії зросло її індивідуальне значення для віруючих, особливо це стосується протестантських і неопротестантських церков.

У групу християнських *цінностей-засобів* входять обряди й ритуали, які приписує церква. Ритуальна дія є формою соціально санкціонованої символічної поведінки і позбавлена утилітарно-практичних цілей. Ритуальні дії орієнтуються на релігійні символи, міфи, які визначають їх цінність і надають їм сенс. Тому ритуальні дії розглядаються як цілком відмінні від зовнішньо схожих дій людини в звичайному житті: у християнському таїнстві причастя людина «вкушає тіло й кров Христові» не для того, щоб утамувати голод і спрагу. Тільки в контексті євангельської розповіді про останню трапезу Ісуса і його учнів - Таємну вечерю - має сенс сам ритуал християнської євхаристії, причастя хлібом і вином. За допомогою ритуалу віруючі торкаються священного часу, стають сучасниками подій священної історії, знаходять «життя вічне». Більше того, у ритуалі священний час наче створюється, оскільки час має сенс, коли в ньому щось відбувається. У ритуалі індивід установлює зв'язок з групою, суспільством на основі загальних цінностей і їх спільного емоційного переживання, суспільством, але головне для віруючого - він установлює зв'язок з космічним порядком. Цінність християнського храму полягає в його значенні «дому Божого». Він не просто призначений для зборів віруючих, він є одночасно «космічним

ковчегом» для Бога, котрий перебуває в ньому. Храм є символом одухотвореного світу, прообразом прийдешнього «обожнення Всесвіту», він об'єднує в єдине ціле купол, що означає «твердь небесну», образ Бога, образи ангелів і святих, євангельські сюжети. Християнський храм - зрине втілення християнської догми, яка об'єднує Бога, царства «неба» і «землі», священну історію.

До числа *цінностей-засобів* можна також віднести естетичні засоби впливу на віруючих. Роль естетичних компонентів у богослужінні надзвичайно велика. У глибоко віруючих естетичні почуття наче вливаються в загальний потік релігійних переживань, інтенсифікуючи й підкріплюючи останні. За багато століть свого існування християнська церква виробила цілу систему естетичних засобів емоційно-психологічного впливу. Уже сама будівля церкви, її високі стелі, півморок, що панує в ній, певним чином впливають на людину, створюють необхідний молитовний настрій. Дуже своєрідна естетика культу багатьох нових християнських течій і сект. У них широко використовується рок-музика, практикуються танці в сучасних ритмах, показ слайдів на теми з Нового Завіту, танці в сучасних ритмах, спільний спів усіх присутніх, їх «стихийна активність».

Останній клас ціннісних понять охоплює реальні ціннісні відношення, цінності життя, які по-своєму відображає християнство, дає їм свою інтерпретацію, наприклад, цінності праці, шлюбу, природи і т.ін. Цінність праці стала особливо актуальною в християнстві в останні десятиліття, зазнавши, правда, значних змін - від визнання праці покаранням за первородний гріх до божественного покликання і боргу перед Богом. Загалом, християнство прагне охопити всі значимі відносини людини і дати їм свою ціннісну інтерпретацію.

Особливе положення в ціннісній ієрархії християнства займає людина. Для її «божественної» душі відчиняється шлях до досягнення повноти буття і блага в потойбічному світі. У християнстві сутність людини, її місце у світі, сенс її життя як центральні світоглядні питання тлумачаться на основі ідеї божественного творення людини і відзначені певними рисами: визначальний вплив надприродного на людину, «божественне одкровення», уявлення про посмертне існування душі, проклятті й порятунку і т.ін. Основним принципом є теоцентризм, що пояснює сутність людини актом божественного творіння, але водночас характерний і антропоцентризм, оскільки людина витлумачується як вінець божественного творіння. Для нових християнських течій характерний поділ цінності людської особистості на абсолютну й відносну. У тому, що особистість має єдиноприродні з

Богом спроможності творчості й любові, укладена її абсолютна цінність. Відносна ж її цінність залежить від стадії її висхідного шляху, від суми зусиль - її власних і провиденційних, витрачених на досягнення нею цієї стадії, і від того, наскільки вона ці спроможності богодосконалості і любові виявляє в житті [Андреев Д.Л. Роза Мира.- М., 1992]. Християнство на перших етапах свого існування вбачало мірило відносної цінності особистості в тому, наскільки вона виконувала розпорядження даного релігійно-морального кодексу. Течії аскетичного забарвлення найвищим рівнем вважали святість, розуміючи це як найчистіший зразок чернечого служіння або мучеництво за віру. При цьому любов відступала на другий план - чернечий або мученицький подвиг здійснювався із-за любові до людей і до всього живого, а з бажання возз'єднання з Богом і уникнення посмертних мук. Протестантизм видозмінив цей ідеал, розширив його і, водночас, знизив, зробивши його більш доступним, більш народним, аж до виконання декількох заповідей стосовно Бога, до держави, до найближчого оточення, до сім'ї, до самого себе. Таким чином, у християнстві цінність людини змінилася, але незмінним залишається християнське одкровення про людину як про істоту, створену Богом.

Християнська ціннісна система зазнає зміни у зв'язку з процесом секуляризації, характерної для сучасного суспільства. Традиційні релігійні цінності не можуть виконувати, як колись, функцію сили, яка об'єднує суспільство. В сучасному суспільстві релігійні цінності не найдужчі з числа факторів, що сприяють подоланню кризових ситуацій і рішенню світових проблем. Традиційно вони були джерелами духовності й моралі, підтримували позитивні і засуджували негативні соціальні підвалини. У той же час для релігійних співтовариств характерні роз'єднаність, конкуренція, війни, багато хто з них претендує на винятковість у визначенні істинних шляхів, по яких повинне йти людство.

Як показують сучасні дослідження ціннісних орієнтацій, багато віруючих сьогодні вірять у такого Бога, який існує у їхньому власному розумінні. Це розуміння часте розходиться зі вченням Церкви. Бог постає як деяке втілення добра, розумний початок, тобто як деякий абстрактний початок, не обов'язкове надприродне, часто безособове. Сучасний християнин у сьогоднішньому світі орієнтується на особисту систему цінностей, бере на себе відповідальність за вирішення всіх проблем, за успіхи й невдачі. Але людина продовжує шукати сенс свого існування, тому її нове світовідчуття зазнає впливу релігійних цінностей. Звідси можна дійти висновку, що процес

секуляризації спричиняє не ліквідацію ціннісної системи релігії, а зміну її структури й ролі. Зміна акцентів у ціннісній системі християнства пов'язана з пріоритетною увагою до людської особистості, її божественної природи й призначення. У християнській ціннісній системі на перший план виходять загальнолюдські цінності, що вписуються в християнське поняття «природний моральний закон». Сучасне християнське богослов'я постулює, що природний моральний закон даний Богом і є загальним надбанням усіх людей. Позитивний потенціал релігії полягає в тім, що в основі більшості релігій лежать такі універсальні духовні цінності, як любов, надія, справедливість. Християнство як духовно-моральна сила сьогодні має можливість вступити в діалог з навколишнім світом на основі загальнолюдських цінностей.

Л.Виговської* (м. Хмельницький)

КОМУНІКАТИВНО-ТРАНСЛЯЦІЙНА ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЇ ТА ОСНОВНІ ФОРМИ ЇЇ ВИЯВУ**

Релігія у життя суспільства, як відомо, виступає важливим фактором соціальної взаємодії людей, оскільки забезпечує певний тип спілкування. В процесі такого спілкування передається необхідна інформація, соціальний досвід попередніх поколінь. Через те релігія в певній мірі є історичною пам'яттю спільноти. Опредмечуючись в тих чи інших знакових системах (усних переказах в давнину, пізніше – у “священних книгах”, мовах конфесій і т. ін.), соціальний досвід минулих поколінь розпредмечується і стає надбанням нових поколінь людей. Відтепер відпала необхідність кожному окремому індивідові особисто все випробувати на власному досвіді. Індивідуальний досвід людини певною мірою може бути замінений результатами досвіду попередників, а тому відпаде потреба кожного разу “винаходити велосипед”.

Сутність комунікативно-трансляційної функціональності релігії, форми і специфіка її вияву в суспільстві є досить актуальною як у теоретичному, так і в практичному плані. Очевидною постає

---

* Виговський Л.А. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Хмельницького інституту регіонального управління та права.

** © Виговський Л.А., 2004